

SZÓTÁRSZEMLE

BARTOS HUBA–HAMAR IMRE

Kínai–magyar szótár I–II.

Budapest: Akadémiai Kiadó – ELTE Konfuciusz Intézet, 2019. 2096 p.
ISBN 978-963-48-90-44

Hosszú éveket igénybe vevő, áldozatos munka végére tehetek pontot a szerzők, amikor nyomdába került a kétkötetes Kínai–magyar szótár, amelynek kiadása fontos eseménye a kínai nyelv és kultúra, sőt a sinológia tudománya iránt érdeklődő magyar közönség életének. A szótár néhány példánya már 2017-ben megjelent, az akkori sajtó-visszhangból idézek: „Az ELTE Konfuciusz Intézet »Kínai–magyar, Magyar–kínai középszótár« projektje 2014-ben indult a Magyar Állam, valamint a Kínai Nyelvoktatási Tanács (Hanban) támogatásával. A szótárak főszerkesztői – Hamar Imre professzor és Bartos Huba, az ELTE BTK Távol-Keleti Intézet Kínai Tanszékének docense – 1998-ban adták ki a Kínai–magyar és Magyar–kínai szótárat, amelyek azóta is a kínaiul tanulók „bibliái”, és már több kiadást is megéltek. A Kína iránti növekvő érdeklődés miatt azonban egyre nagyobb igény mutatkozott egy vaskosabb kötetre...” <https://www.btk.elte.hu/content/megjelent-az-uj-kina-magyar-kozepszotar.t.2589>

A közelmúltban végre a széles olvasóközönség számára is megjelent szótárról írva mondanivalómat négy nagyobb fejezetre bontva fejtem ki, nem keveset idézve ennek igen gazdag anyagából. Teszem ezt azzal a nem titkolt szándékkal, hogy szótárat bemutató soraimmal kíváncsiságot ébresszek ez iránt a világszerte a legtöbbször által beszélt, egyáltalán nem könnyű, de nagyon szép, és nyelvészeti szempontból sok különlegességet felvonultató nyelv – és nem mellékesen az ezt beszélő nép – iránt.

A szótárról a számok nyelvén

A *Kínai–magyar szótár* főszerkesztőinek a nevét követően munkatársakként még számos további név szerepel a szótár ún. copyrightoldalán. Ők a szerkesztők (10 fő), a nyelvi és a szaklektorok (14 + 4 fő), a kínai és a magyar korrektorok (32 + 4 fő). Szakemberek egész gárdája dolgozott tehát a szótár megvalósításán. A névsorban ott vannak még a kínai szótárak esetében elmaradhatatlan kikeresőtábla kínai készítői (4 fő) és a számítástechnikai és informatikai támogatást adó, a tördelést végző, a nyomdai előállítást vezető és a borítótervet készítő magyar szakemberek (4 fő). A közreműködők száma eléri a hetvenet, közülük néhányan szerkesztőként és szak- vagy nyelvi lektorként is dolgoztak.

Szóanyagával a szótár nemzetközileg is – ahogyan alkotói írják – „a legnagyobb *kéziszótárak* közé tartozik”. A két kötet összesen 2096 oldal terjedelmű, de az egy-egy oldalon megszokott 72 helyett csupán 55 sort találunk, és ez egyértelműen a kínai írásjegycímszók avagy karakterek – a latin betűkénél valamivel nagyobb méretben való – szedésének a következménye. Ez a megoldás teszi a szótárt felhasználóbaráttá, mert így nagyobb erőfeszítés nélkül is fel lehet ismerni az írásjegyek alakját és pontos vonalszámát. Ez utóbbi a szótári elrendezés és szókeresés kulcskérdése. Kínai írásjegyek nem csupán címszóként, hanem a példák között is bőven szerepelnek, és azok ott is néhány ponttal nagyobbak, mint a latin betűs részek.

A szerzőpáros által létrehozott, korábban már említett 1998-as szótár a Balassi Kiadónál, majd újabb kiadása 2013-ban az Akadémiai Kiadónál jelent meg, ez volt az eddig elérhető leggazdagabb kínai–magyar szótárunk. A 2013-as kötet bevezetőjét idézve, a szótár 3700 írásjegycímszót és 8000-nél több összetett címszót tartalmazott. Az új, kétkötetes szótár ismertetése során a főszerkesztők 6090 írásjegycímszóról (mai szakszóhasználatukkal: első szintű címszóról) és 74 000 összetett címszóról írnak. Ez az összetett címszavaknál óriási – csaknem tízszeres – szókincsbeli gyarapodást jelent, de az alapszókinccset jelentő első szintű címszavak esetén is közel kétszeres a szómennyiség. Az új szótár hatalmas segítséget nyújthat akár az eredeti kínai szövegeket csupán értő módon olvasni, avagy az eredetihez méltó fordítást is készíteni szándékozó magyar felhasználóknak.

Új megoldások és a pinyin átírás kérdése

Bevezetésül érdemes foglalkozni a szótár elülső és hátsó belső borítóján és ezek másik felén, azaz az ún. *előzéklapon* szereplő információk sorával, illetve az előszóban is folytatódó szótárhasználatra vonatkozó részletes leírással. A fedőlapokhoz kapcsolódó előzéklapok oldalai a már említett első szintű, kínaiul 字(zì) (= írásjegyek) és második szintű, kapcsolt címszavak 词(cí) (=szavak) szócikkeit mutatják be szemléletesen.

A következőkben a szótár olyan nyomdatechnikai megoldásairól szólok, mint az egyes betűtípusok és a színezés alkalmazása. A címszó és – a mai, hivatalos átírás szerint – pinyin megfelelője: félkövér. (A szerkesztők szinte csak ezt az utóbbi variánszt használják, és én is ezt a változatot alkalmazom a hagyományos magyar *pinjin* átírási mód helyett.) A jelentéseknek normál, a szófaji és szakszó-regiszter címkéinek *dőlt* a betűtípusa. És megjelenik a fekete mellett a piros szín – első látásra két, eltérőnek tűnő – árnyalata is: az élénkebb piros az első szintű, a halványabb a kapcsolt címszavak esetében. Valójában a félkövér jegyek piros színe csupán erősebbnek látszik, mint a normál szedésűek pirossága. Szerencsés a címszavak félkövér volta mellett a példák, példamondatok pinyin átírásának ugyancsak félkövér volta, és maga az a gyakorlat is, hogy a stilisztikai körre vonatkozó, illetve kifejezetten a kínai felhasználók számára szerepeltetett eligazító megjegyzések kivételével minden kínai jegy pinyin átírásban is szerepel. A pinyin átírás, noha nem a szavak kiejtésének fonetikai megfelelője, mégis fogódzót nyújt az olvasó számára. A címszavak egyszerűsített írásjegye mellett immár zárójelben, további *hagyományos alak(ok)* megjelenését látjuk. Pirossal nyomtatták a szabályos, feketével pedig a múltban még előfordult, szabályosnak nem is mindig tekinthető egyéb írásjegyváltozatokat. A szótári részben az első szintű jegyek szócikke után állnak az összetett alakok szócikkei, nagyon sokszor oldalakon keresztül.

A szótár felépítése, a szócikkek bemutatása

Az előszó három részből áll, első része – *általános tudnivalók a szótárról* – nem csupán a terjedelemre, hanem a bemutatott szókincs rétegeire vonatkozó információkat is tartalmaz, de itt esik szó arról is, hogy szükség esetén a szótár nemcsak a magyar, hanem – a felhasználási körre utaló kínai kifejezéseknek köszönhetően – a kínai anyanyelvű személyek igényeinek is jól megfelel. Ez a tájékoztató anyag mindig szögletes zárójelben jelenik meg. A szótár a modern *kínai köznyelvet*, az ún. *putonghua* (普通话) nyelvváltozatot tartalmazza, de indokolt esetben más nyelvi rétegek (*klasszikus írott nyelv, nyelvjárások*) szókincséből is merít.

Az előszó második, *a szótár felépítése és részei* fejezetében a szerzők leírják a kínai írásjegyek ábécérendjének és elhelyezésének „titkait”, pl. azt, hogy a tónusok jól ismert rendező elve mellett az első szintű címszavak növekvő vonásszám szerinti sorrendben szerepelnek. Továbbá – s ez az, ami a kezdő szótárhasználók részére különösen fontos – az írásjegykulcsok használatát is részletezik. Ezt követi *az egyes szócikkek szerkezete* rész, a szótár szócikkeinek részletes bemutatása, figyelemmel a kétféle címszóanyag megkülönböztetésére. Bemutatják a szerzők a *homonimák*, a *szófajok*, a *jelentésváltozatok* és *jelentésárnyalatok*, esetleges *alternatív ekvivalensek* elkülönítésének módját is. Nagy szerepet kap a szófajok jelzése egy-egy címszón belül, mivel a kínai nyelvre igen jellemző, hogy ugyanazon írásjegy egyszerre több szófajhoz is tartozhat. (Más elv vezette az említett 1998-as szótár szerkesztését, ahol a szerzők az írásjegycímszavaknál elhagyták a szófaj és jelentésmozzanat szerinti elválasztást, és ott, egyetlen elválasztó jelként, csupán a pontosvessző szerepelt. Az új szótár nem utal a korábban említett jelentésgyök-szemléletre sem.)

Nincs lista a szótárban alkalmazott további jelekről, ám a kettős vonal jelentésselkülönítő szerepéről, a dőlt kettős vonalnak az elváló igéket, mellékneveket jelző feladatáról, a kerek, a szögletes, a csúcsos zárójelekről, a fekete háromszögnek és a fekete pöttynek az alkalmazásáról, vagy az arab és a római számok hordozta különbségekről mindent megtudunk, ha végigolvassuk az előszó 6–7. oldalát. Az említett elemek használata megegyezik az általános szótárszerkesztői gyakorlattal. Természetesen itt is kiemelkedő szerepe van a *tildének* (~) a címszó megismétlése helyett, akárcsak a keresztutalások nyílnak (→). Segítséget jelent, hogy – ha teljes mondat indít a címszóként szereplő kifejezéssel – a tilde az ismétlendő első szóra utaló nagy kezdőbetű után áll. Az azonos írásmódú, de eltérő ejtésű – és egészen más jelentéseket hordozó – szócikkek a keresztutalás nyílával kapcsolódnak össze. Közvetlenül a mellékletek előtt mutatja be az előszó a pinyin átírási rendszert. Emellett a helyes kiolvasást segíti a 8–10. oldalon az egyes hangok leírása és a magyaros kiejtés táblázata. A három melléklet közül az első: *a szófaji címkéké*, összesen 14 *szófajra* utalóan, amelynek elemei önmagukban is jelzik a kínai és a magyar szófaji rendszer különbségeit. (Névelőt például nem, ún. számlálósavakat annál többet találunk a kínai nyelvben.) Erre a szófaji beosztásra az európai nyelvészet már erősen hatott. A második melléklet *a stiláris és használati kört érintő minősítő címkéket* sorolja fel, összesen 16 darabot. Itt végig kínai karakterek szerepelnek, melyek jelentése egyértelműen utal a használati körre, pl. □(kǒu) (=száj) (*elsősorban*) *beszélt nyelvi* a szó, a kifejezés. Hasonlóan 卅 (shū) (=könyv) (*elsősorban*) *írott nyelvi* a szó, illetve kifejezés, s ugyanígy egy-egy karak-

terrel történik az *udvarias*, netán *tiszteleti formára*, a *humoros* vagy éppen a *szlenghez tartozó* szóra, kifejezésre való utalás. Tizenhatodikként szerepel a 成 jelzésű (tkp. 成语(chéngyǔ)-nek nevezett) kategória, erről részletesen szövegek a következőkben. Végül az utolsó, harmadik melléklet a *szakszókincs-regiszter címkéit* tartalmazza, összesen 63 témakört sorakoztatva fel az *akrobatikától a zenéig*. A *Kikereső kulcsok* táblázata két oldalt, majd *Az írásjegyeknek kulcsok és vonásszám szerint rendezett táblázata* pedig további 46 oldalt vesz igénybe, azaz a 13. oldaltól a 60. oldalig tart, ezután kezdődik a címszavak ábécébe rendezett sorozata, a tulajdonképpeni szótári rész.

Az összetett kifejezések változatossága

Az összetett kifejezések a két szóból állókon túl három, négy, öt, igen sokszor pedig még ennél is több szóból álló nyelvi egységet jelentenek. Az összetett címszók egy része egy-egy magyar egyszerű vagy összetett szóként fordítható, ugyanakkor nem ritkák magyar megfelelőik között a különféle szó szerkezetek, akár nyelvi fordulatok, *szólások*, a teljes mondatok között pedig a *közmondások* sem.

A szólások és a közmondások jelölésére is szolgál a 成 mint minősítő címke. Feloldása, vagyis a 成语(chéngyǔ) szó a magyar idiomatikus szókapcsolatok, szólások megfelelője. A chéngyǔ „négy írásjegyből álló idiomatikus kifejezés, szólás”. Olyan rögzített kifejezések, amelyek a kínai kultúra, irodalom, történelem hagyományában gyökereznek, de amelyek jelentése – ezért is idiómák – nem következik az elemek szó szerinti jelentéséből. Az értelmezéstől függően ötezer (vagy inkább húszezer fölötti) a számuk. Az idiómák mind a kollektív bölcsesség tükrözői, amelyet a korábbi generációk sora hagyott ránk, és amelyek a kínai fiatalok nevelésében ma is fontos szerepet játszanak. Szótári ekvivalensükként állhat hasonló értelmű magyar szólás, illetve körülírás, sok esetben pedig az értelmezést segítő magyarázat.

A kínaiul tanulás második évében már biztosan találkozik velük a nyelvtanuló. Korán megjelenik a nyelvkönyvekben pl. a 不见不散(bù jiàn bù sǎn) (= *nem találkozik, nem szétoszlik); ennek jelentése e szótár tanulsága szerint a következő: ’Aztán feltétlen ott legyél!’ ’Mindenképpen találkozzunk!’ (Vagy akár, hogy ’Ne menj el, amíg meg nem jövünk!’) A következő: 进退两难(jìn tuì liǎng nán) (= belépni két nehézségbe) szólás jelentése: nehéz helyzetbe, dilemmába kerülni. A 海底捞针(hǎi dǐ lāo zhēn) (= tenger fenekéről kihalászni a tűt). Azaz: tűt akar kihalászni a tengerből, kb. tűt keres a szénakazalban. Az előbbihez hasonló 海底捞月(hǎi dǐ lāo yuè) (= tenger fenekéről kihalászni a holdat) jelentése azonban egészen más: illúziókat kergetni. A fenti példák mutatják, hogy sokszor mennyire hasonlít az ezekben kifejezett gondolat a magyar nyelvben is fellelhető, bár más-más képi anyagot felvonultató szólások értelméhez. De az is előfordul, hogy a kínai emberek által jól ismert hosszabb történet áll a chéngyǔ háttérében. Például a 盲人摸象(máng rén mō xiàng) (= vak emberek tapogatják az elefántot) szólás a Nirvana sutrából való történetre utal. Az ilyeneket viszont nem tudjuk magyar szólásokkal visszaadni.

Merít a szótár az ugyancsak igen gazdag közmondásanyagból is, ezek zöme szintén megkapja az említett 成 minősítő címkét. Már a szótári rész harmadik oldalán megjelenik például az 矮(ǎi) (= alacsony) szóhoz kapcsolódóan a 矮子里拔将军(ǎizi lǐ bá jiāngjūn.) (= A törpék közül választ tábornokot) közmondás. Igen jól ismert kínai közmondás a következő: 千里之行,始于足下(Qiānlǐ zhī xíng, shǐ yú zúxià.) (= Az

ezer mérföldes utazás is az első lépéssel kezdődik.) Sok-sok Kínával kapcsolatos írásban utalnak rá. És érdekes az alábbi is: 病来如山倒, 病去如抽丝 (Bing lái rú shān dǎo, bing qù rú chōu sī.) (= A betegség olyan gyorsan jön, mint a hegyomlás [lavina], de olyan lassan megy el, mint a selyemgubó gombolyítása.) A selyemgombolyítás említése miatt – a selyem őshazájáról van szó – nehezen lehet ennél „kínaiabb” közmondásra bukkanni.

A szótár – már láttuk – az összetett kifejezések terén bővült a legnagyobb mértékben. Most azt mutatom be, miért tekinthető a kétkötetes Kínai–magyar szótár az összetett kifejezések „megfejtése” kapcsán szinte a kínai élet enciklopédiájának. Például azért, mert az összetett kifejezések egy részénél a szerkesztők nem elégszenek meg egyetlen értelmező mondattal, hanem többmondatnyi magyarázatot is fűznek a kifejezéshez. (Itt leírom a 四书 Sì Shū összetett kifejezés teljes magyarázatát. A többi esetben nem idézem végig a szerzők által írottakat, csak a legfontosabb tudnivalókra hagyatkozom.) A 四(sì) (= négy) szóval kezdődő összetett kifejezések esetében (számuk kb. nyolcvan a szótárban) a kínai kultúrára, történelemre vagy a hétköznapi életre való utalásokat tartalmaz mintegy 20-25 kifejezés, a legtanulságosabbak a következők:

1. 四 sì – négy (számnév) és 四 sì – a hagyományos hangjegyrírásban az alsó lá neve.
2. 四部 sì bù (= négy rész): négy könyv, a könyvek rendszerezésének négy hagyományos kategóriája (kánonikus művek, történelmi művek, mesterek művei, gyűjteményes művek).
3. 四大 sì dà (= a négy nagy): a világegyetemet alkotó négy fő elem a kínai filozófiában: a föld, a víz, a tűz, a szél.
4. 四个现代化 sì gè xiàn dài huà, 现代化 xiàn dài huà – a négy modernizáció (mezőgazdaság, ipar, honvédelem, tudomány) együttes neve 1975 után.
5. 四海 sì hǎi (= négy tenger): az egész ország, az egész világ
6. 四海为家 sì hǎi wéi jiā (= négy tenger mint otthon): az uralkodó, aki az egész országban uralkodik.
7. 四害 sì hài (= négy kártevő): az 1950-es évek kampánya a patkányok, a verebek, a szúnyogok és a legyek ellen.
8. 四合院 sì hé yuàn: a kínai lakóépületek tipikus formája (sokáig a kínai főváros jellemzője volt).
9. 四胡 sì hú (= négy bajusz): négyhúrú kínai vonós hangszer.
10. 四人帮 sì rén bāng (= négy ember banda): a négyek bandája.
11. 四声 sì shēng (= négy hang): a négy zenei tónus neve.
12. 四书 Sì Shū [fn] „Négy (szent) Könyv [a konfucianus kánon négy műve, amelyek a konfucianus erkölcsi tanításokat fogalmazzák meg: A nagy tanítás «大学», A közép mozdulatlansága «中庸», Beszélgetések és mondások «论语», Meng-ce «孟子»]

A korábbi Bartos–Hamar-szótár ebből a gazdag anyagból legfeljebb ha ötöt-hatot tartalmazott, és azokat is különböző címszavak alatt, az idézett magyarázatok nélkül.

Befejezés

Szókincsének bősége mellett a szócikkekben az írásjegyek nagyságának a variálása, a színezés, a pinyin átírás kiterjesztése szinte az összes kínai karakterre, a pontos szófaji utalások és a tudós magyarázatok azok a fő változtatások, amelyek a korábbi Bartos–Hamar-szótárnál – mind a viszonylag kezdő nyelvhasználók, mind pedig a haladó szinten állók számára – igen nagy jelentőségűvé teszik ezt a munkát. Bárki akár naponta bővítheti tudását a segítségével. Az említett sokféle utalás, a felhalmozott gazdag tudásanyag szempontjából a kétkötetes Kínai–magyar szótár akár *kulturális szótárnak* vagy ahogyan már írtam, a kínai élet *enciklopédiájának* is tekinthető.

A szótár szélesebb körű megjelenése a Kínai–magyar szótár esetében majd két évet váratott magára. Abban reménykedünk, hogy ez nem ismétlődik meg, és a felhasználók a kétkötetes Magyar–kínai szótárat hamarosan szintén kézbe vehetik. Írásommal – mint a kínai nyelvet immár több éve tanuló, s egyre nehezebb kínai szövegek fordításával megbirkózni próbáló, mondjuk így: érdeklődő személy, akinek más nyelvek elsajátítása, oktatása kapcsán sokféle szótárat volt alkalma megismerni – elismeréssel adózom a munka valamennyi életre hívójának, leginkább természetesen két főszerkesztőjének. A leendő szótárhasználóknak pedig jó munkát kívánok.

Bodnár Ildikó